

Актуальні аспекти роботи практичного психолога у молодшій групі для дітей із ЗНМ

Штатний розклад спеціальних дошкільних закладів поповнився посадою практичного психолога. На початкових етапах психологам досить важко зорієнтуватися у роботі зі специфічною категорією дітей, які мають вади мовленнєвого розвитку. Саме тому тісна співпраця педагогів (психолога, логопеда та вихователів) допомагає їм детально вивчати та врахувати у своїй роботі, крім мовленнєвих, психофізичні особливості дошкільників-логопатів, що значно підвищує ефективність корекційно-розвивального навчання.

У науково-методичному збірнику „Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі” (за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка, Вип. 10, 2008 р.) було вміщено статтю молодшого наукового співробітника лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки АПН України **Юлії Рібцун**, де були окреслені основні напрями роботи психолога, зокрема у період адаптації дітей четвертого року життя із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) до умов спеціального дошкільного закладу. У пропонованій статті авторка розкриває психологічні особливості молодших дошкільників із ЗНМ та пропонує зразки ігор з елементами психотренінгу як для малят, так і для педагогів.

Дошкільний вік має особливо важливе значення для розвитку психіки та особистості дитини. У перші три роки свого життя малюк за допомогою дорослого пізнає світ, починає розуміти призначення предметів; у цей час створюється основа майбутніх якостей та здібностей дитини, формується ставлення до себе та оточуючого світу, інтенсивно розвивається мовлення.

Як зазначають наукові дослідження (О.М. Істратова, Г.О. Люблінська, Г.О. Урунтаєва та ін.), для дітей четвертого року життя характерні:

- формування „системи-Я”;
- черговий кризовий період („Я – сам”);
- партнерська ігрова діяльність;
- мимовільні увага та пам’ять;
- наочно-дійове мислення;
- висока чутливість до дискомфорту;
- різкі переключення емоцій з переважанням сильної модальності.

Об'єктом пізнання у молодших дошкільників виступають предмети найближчого оточення, їх властивості та призначення, основним способом пізнання – експериментування. На цьому віковому етапі переважає ситуативно-ділова форма спілкування, тому для більшості дітей стосунки з однолітками є малоцікавими, а взаємовідносини з дорослими стають джерелом багатоваріативних способів діяльності та партнерства у грі.

На четвертому році життя у дошкільника з'являються зародки сюжетно-рольової гри, різноманітні форми спілкування: під час гри дитина ділиться іграшками, висловлює власні думки, звертається до дорослого з проханням чи за допомогою, проявляє своє ставлення до дій однолітків, прагне допомагати іншим.

Психологічний портрет молодших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) має свої особливості, які необхідно враховувати у навчально-виховній роботі. Крім мовленнєвих порушень, у них спостерігаються вторинні відхилення у формуванні психічних процесів, що потребують специфічної роботи практичного психолога.

У нормі криза трьох років проходить досить легко як один із етапів особистісного становлення дитини, проте, якщо молодший дошкільник має мовленнєву ваду, сензитивний період, що сприяє формуванню самооцінки, всіх компонентів мовленнєвої системи, розвитку основних розумових процесів (сприймання, наочно-дійового (практичного) і наочно-образного мислення), втрачається.

Хоча для молодших дошкільників із ЗНМ притаманне наближення рівня невербального інтелекту до норми, об'єктом пізнання у них є внутрішня будова предметів, способом пізнання – маніпулювання та розбирання, формою спілкування – ситуативно-особистісна, стосунки з дорослими проявляються лише як потреба у захисті та допомозі, а звідси – предметно-маніпулятивна ігрова діяльність або ігри поряд, що за нормативними показниками властиве дітям більш раннього віку.

Зазвичай діти з мовленнєвим недорозвитком мають органічні чи функціональні відхилення у центральній нервовій системі (ЦНС), а тому дуже вразливі. Органічне ураження головного мозку пов'язане з надмірним виснажуванням та надшвидкою втомою під час будь-якої діяльності. В результаті у малюка виникають головні болі, спостерігаються розлади сну, млявість чи, навпаки, гіперактивність. Такі діти характеризуються дратівливістю, підвищеною збудливістю, моторною розгальмованістю та емоційною лабільністю. Діти з функціональними відхиленнями у ЦНС емоційно реактивні; у них відмічаються невротичні реакції, спостерігається підвищена лякливість та тривожність.

Для молодших дошкільників із ЗНМ є характерним:

- повна відсутність мовлення чи наявність звуконаслідувань зі значним використанням міміки та жестів;
- формальне, поверхове чи вибіркоче спілкування;
- недостатнє розуміння зверненого до них мовлення;
- знижений рівень мотивації до комунікації;
- зниження наслідувальної діяльності;
- нестійкість уваги та усіх видів пам'яті;
- порушення поведінки;
- невміння гратися разом чи хоча б поруч.

Все вищезазначене створює додатковий психологічний бар'єр у спілкуванні як з дорослими, так і з дітьми. Останні часто висміюють, дразнять чи б'ють, не приймають до гри або просто не розуміють таких дітей.

Характерною особливістю молодших дошкільників із ЗНМ є те, що до трирічного віку у них ще не сформована „система-Я”. Так, дивлячись на себе у дзеркало, вони називають лише власне ім'я; сказати на себе „Я” вони не можуть. Значна кількість дітей із ЗНМ четвертого року життя не розуміють своєї статевої приналежності, що автоматично впливає на помилкове засвоєння родових закінчень прикметників та дієслів. Часто від дітей можна

почути фрази типу „Папа після” („Тато прийшла”), „Оя пав” („Оля впав”), „Ова хайося” („Вова хороша”), тощо.

Все вищезазначене свідчить про важливість комплексного педагогіко-психологічного впливу на особистість молодшого дошкільника із ЗНМ, необхідність надання кваліфікованої як логопедичної, так і психологічної допомоги.

Наведемо зразки ігор та вправ, які може використовувати практичний психолог у своїй роботі з молодшими дошкільниками із ЗНМ.

Втомлене поросятко

Мета: Формувати у дітей уміння розслаблятися.

Закріпити ізольовану вимову звука [х].

Розвивати плавне немовленнєве дихання.

Обладнання: сюжетна картинка із зображенням поросяти, що спить у калюжі, запис легкої музики.

Попередня робота: вправи на дихання животом.

Хід:

Діти сидять на килимі. Психолог читає вірш:

Порося втомилось дуже,
Розляглося у калюжі.
Аж хропе – так міцно спить.
Тож не слід його будить.

Пропонує перетворитись на поросят, що сплять. Звучить музика. Діти лягають на килим, одну (ведучу) руку кладуть на животик, заплющують очі і „засинають”. Дихають животом, причому роблять глибокий вдих і видихають зі звуком х-х-х.

Після закінчення звучання музики діти піднімаються, плавними рухами від плечей донизу „струшують водичку” спереду, допомагають один одному „струсити її” зі спинки.

Кран-кран

Мета: Формувати у дітей уміння знімати психоемоційне напруження.

Вправляти у розрізненні швидкості звучання, у промовлянні звуконаслідування „крап”.

Розвивати ритмічність відтворення рухів під музику.

Обладнання: металофони, аудіозапис „Шум дощу”.

Хід:

Психолог розповідає, що Люба дивилася у вікно. Вона побачила, як на листочки впали перші краплі дощу і почула: *крап-крап* (повільно) (звук металофона). Діти відтворюють звук з відповідним інтервалом. Потім дощик закрапав швидше: *крап-крап-крап*. Педагог відтворює звуки, а діти повторюють їх у заданому темпі. А далі дощ пішов швидко-швидко. Діти у швидкому темпі відтворюють звуки дощу. Дощ поволі стихає. Діти виконують вправу, поступово уповільнюючи темп.

Аж ось дощ знову пішов так сильно, що утворив єдиний звук *ш-ш-ш*. Діти встають на носочки, піднімають руки вгору, потім вільно опускають їх перед собою вниз, вимовляючи *ш-ш-ш*. У розслабленій позі (руки опущені вздовж тулуба, голова нахилена вниз) під музику „Шум дощу” діти легенько розхитуються зі сторони в сторону. Коли музика стихне, на слова психолога: „Сонечко визирнуло!”, діти розводять руки в сторони і посміхаються один одному.

Маленьке зайченятко

Мета: Формувати соціальну компетенцію дошкільників шляхом розвитку здатності виражати власні емоції.

Вправляти у переключенні за сигналом з одного руху на інший.

Удосконалити вміння розуміти вербальну інструкцію педагога.

Закріпити ізольовану вимову голосних звуків [y], [e], [i].

Розвивати мімічну, загальну моторику, слухову увагу та пам'ять.

Обладнання: іграшковий вовчик, наголівники зайченят, музичний запис легкої музики.

Хід:

Діти стоять біля психолога. Він повільно, емоційно читає вірш, супроводжуючи кожний рядок відповідними рухами:

Хто це у ліску?	<i>Брови підняти вгору</i>
Вовчик вис: „У-у-у!”	<i>Звести брови до перенісся</i>
Хто в кущах тремтить?	<i>Обхопити плечі руками</i>
Зайченя сидить,	<i>Присісти</i>
Плаче, бідне: „Е-е-е!”	<i>Потерти кулачками очі</i>
Моя мама де?”	<i>Підняти плечі. Розвести руки в сторони</i>
Мама вже прийшла –	<i>Радісний вираз обличчя</i>
Моркви принесла.	<i>Погладити себе по животику, облизнутися</i>
Зайченятко: „І-і-і!”	<i>Руками опертися на напівзігнуті коліна</i>
Весело мені!”	<i>Зробити „веселі ручки”</i>

Пропонує дітям послухати вірш ще раз, спільно виконуючи рухи та домовляючи голосні. Психолог пропонує дітям стати зайченятами, одягає дітям наголівники, милується ними, говорить: Ой, які гарні в мене зайченята!”. Притишеним голосом продовжує: „Ось там (показує на килим) спить вовчик”.

Під музику „зайченята” разом з психологом ходять на носочках навколо вовчика тихо-тихо, щоб не розбудити його. Коли музика стихне, зайченята зупиняються і, наслідуючи психолога, підносять вказівний палець до губ, пошепки промовляють: *тс-с-с*.

Найчастіше ігри-заняття проводяться у колі. В залежності від поставлених корекційних завдань діти можуть сидіти або стояти. Форма кола створює у молодших дошкільників із ЗНМ відчуття захищеності, цілісності та єдності, дозволяє відчутти можливість відкритого спілкування, що робить психологічні заняття продуктивнішими, допомагає не лише скоригувати поведінку та психоемоційний стан дітей, а й розвинути їхнє мовлення.

Слід пам'ятати, що у логопедичній групі робота відбувається у тріаді „дитина – педагога – батьки”. Внутрішній комфорт чи дискомфорт, психоемоційний стан батьків і педагогів спеціального дошкільного закладу у переважній мірі визначає ефективність корекційно-розвивального процесу. Складність роботи з дошкільниками з вадами психофізичного, у т.ч. й мовленнєвого розвитку, прискорений ритм нашого сьогодення негативно позначаються на самопочутті (як соматичному, так і психологічному) логопедів і вихователів. Саме тому вважаємо за доцільне періодично проводити у дошкільному закладі „ігри для дорослих”, у яких педагоги мали б змогу зняти психоемоційне напруження, спільно вирішувати виниклі проблеми, знаходити найбільш конструктивні способи їх розв'язання.

В гостях у Мудрої Сови

Мета: Вчити створювати образ дитини і вихователя відповідно до характеру педагогічної ситуації, емоційно-мімічний образ. Формувати вміння варіативно реагувати на різні ситуації, знаходити з них найбільш вдалий конструктивний вихід. Розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Виховувати толерантне ставлення до дітей.

Обладнання: картки із зображенням облич на позначення різних емоцій (див. Фото).

Учасники гри:

1. Ведучий.
2. Дитина.

3. Вихователь.
4. Емоційно-мімічний образ.
5. Мудра Сова.

Хід:

Ведучий розподіляє ролі, знайомить учасників зі змістом проблемної педагогічної ситуації.

Дорослий, що зображує „дитину”, відтворює ситуацію. Паралельно відповідно емоційно реагує „емоційно-мімічний образ”, показує певну картку.

Після завершення дій „дитиною” ведучий пропонує включитись у гру „вихователя”. „Емоційно-мімічний образ” показує якусь картку. „Вихователь”, який погоджується вийти з ситуації, використовуючи вказану міміку, демонструє один із можливих варіантів. „Емоційно-мімічний образ” показує наступну картку. Викликається інший „вихователь”. Гра триває.

Підсумки підводить Мудра Сова, коментуючи кожен з варіантів і роблячи акцент на найконструктивнішому вирішенні даної ситуації.

Сонячне коло

Мета: Формувати доброзичливе ставлення один до одного.

Розвивати вміння помічати прекрасне у різних сторонах особистості (зовнішність, емоції, риси характеру, практичні вміння тощо).

Виховувати почуття колективізму.

Хід:

Учасники утворюють коло. Психолог тримає в руках сонечко, розповідає:

– Сонечко найчастіше добре, тепле, ласкаве. Про нього ми можемо сказати багато гарних слів. А зараз сонечко хоче почути, які гарні слова ви скажете один одному. Хай ваші руки будуть сонячними промінцями, сповненими тепла і доброти, турботи один про одного. Простягаючи руку до сусіда справа, скажіть йому те, що ви бачите в ньому прекрасного. Це може

бути як зовнішній вигляд, так і його внутрішній світ. Той, кому говорять комплімент, приймає його, приклавши руку до серця. Сонячні промінці компліментів йдуть по колу. Лічилкою виберемо того, хто розпочне гру:

Ласкаве сонечко зазира в віконечко,
Промінці посилає, всіх теплом зігриває.
Кому промінчик свій пошле,
Той гру сьогодні розпочне.

Гра закінчується, коли всі учасники одержали по промінцю.

Отже, лише поєднання логопедичної та психологічної допомоги, використання елементів психогімнастики, логоритміки, масажу, загальнорозвивальних гімнастичних і психокорекційних вправ та ігор, арт-терапії, терапевтичних казок, сприятливий позитивний психологічний клімат, створений як в сім'ї, так і в умовах спеціального дошкільного закладу, зможе забезпечити високу результативність корекційно-розвивальної роботи, підвищить вплив компенсаторних сил організму, дасть змогу розкрити потенційні можливості кожної дитини зокрема.